

ГЕЛЬМУТ ШТАЙНЕР,

професор соціології, доктор наук, Берлін,
ФРН

Соціологія професії як покликання: Володимир Миколайович Шубкін¹

Abstract

The article is devoted to history of Soviet and Russian sociology through the prism of the prominent contemporary sociologist Vladimir Shubkin biography. Author of argue that Shubkin is an inalienable part of Soviet and Russian sociological history. The institutionalization of Russian sociology, as well as that of Western sociology, was initiated on the threshold of 19th – 20th centuries. But since 1928, when Marxism-Leninism began to assert itself in USSR, this process has come to a halt. Only at the end of 1950s – at the beginning of 1960s both Soviet and Eastern European scientists, on their side, undertook an attempt to develop sociological science in the context of their time. Scientific and political activities of Shubkin are related to Novosibirsk. He became the founder of Novosibirsk school in Soviet sociology. His merely sociological works embrace such major areas, as sociology of young generation, professional orientations, mechanisms of social reproduction in the fields of education and professional mobility etc.

¹ **Володимир Миколайович Шубкін** (1923 р. н.) — видатний радянський і російський соціолог, який зробив неоціненний внесок у становлення радянської соціології й формування Новосибірської соціологічної школи, а також у розвиток методології застосування кількісних методів у соціології. Тематика його досліджень пов'язана, зокрема, із соціологією освіти, молоді та професійного вибору. Нині — головний науковий співробітник, керівник групи з вивчення свідомості молоді сектора соціології освіти і молоді Інституту соціології Російської академії наук (Москва). Заслужений діяч науки Російської Федерації, член Міжнародного комітету з урбаністики, віце-президент Міжнародного науково-дослідного комітету із соціології молоді, член Президентської ради Професійної соціологічної асоціації, директор російської національної частини міжнародного проєкту “Катастрофічна свідомість в сучасному світі”.

Вітаємо Володимира Миколайовича із 85-річчям і публікуємо статтю Гельмута Штайнера про нього як соціолога за покликанням.

At the beginning of 1970th, Shubkin has revealed for himself the genre of sociological publicism. He yearned for understanding the contradictory and ambiguous history of his heartland on the basis of his own experience, the history of his family, which was affected by repressions like quite a lot of Soviet families, and rereading the sociological considerations of such thinkers, as Tolstoj and Dostojevskij. His humanistic and democratic credo was embodied in Vladimir Shubkin's collection of essays "Violence and freedom".

У нещодавньому опублікованому збірнику соціологічних есе "Насилля і свобода" [7] автор, сімдесятирічний Володимир Миколайович Шубкін, оповідає про епізод, що стався з ним під час відвідування Паризького центру соціологічних досліджень (Centre d'Etudes Sociologiques) 25 років тому. Його знайомий французький колега зорганізував для нього ознайомлювальну екскурсію в будинку-музеї Соціологічного центру і, розповідаючи про історію соціологічних досліджень у Франції, зауважив: "Адже у Вас в Росії немає соціологічних традицій". Шубкін залишив це зауваження без коментарів. Виходячи з однієї із кімнат музею, він запитав: "Як звуть людину, яка зображена на портреті при вході?". "Це засновник нашого Центру професор Гурвич", — відповіли йому. "Але ви не сказали, звідки він родом", — зазначив Шубкін. "Він приїхав із Росії і заснував цей соціологічний центр", — була відповідь. Далі Шубкін запитав свого супутника, хто зараз є Президентом Американської соціологічної асоціації, і почув відповідь: "Професор Питирим Сорокін". Коли Шубкін знову поцікавився, з якої країни був цей учений, його колега знову мусив відповісти: "З Росії". При цьому він збагнув тиху іронію Шубкіна і, ніби вибачаючись, додав: "Так, на жаль, ми дуже погано знаємо історію російської соціології" [7, с. 136].

Між тим Шубкін і сам є невіддільною складовою радянсько-російської соціологічної історії, котра відома на Заході так само погано, як і чверть століття тому. І хоча є різні праці англійською, французькою чи німецькою мовами, що розповідають про різні періоди розвитку соціології в Росії, про напрями досліджень і окремих учених, проте ці публікації відомі лише вузькому колу фахівців. Спільним надбанням наукової спільноти вони не стали. Незважаючи на поширені запевнення і навіть переконаність у інтернаціональності соціології у світових масштабах, наше знання і, насамперед, наші критерії розвиненості цієї науки майже цілком визначені Західною Європою та США. Не заглиблюючись далі в причини і наслідки такої ситуації, можна сказати, що ці обставини, власне, суперечать соціологічному підходу. І те, наскільки західноєвропейська й американська соціологія сконструювали дисципліну загалом, можна прояснити і зрозуміти лише за глибшого розгляду національної чи регіональної соціології, тобто зважаючи на конкретні соціальні умови, за яких вона розвивалася.

Російська соціологія почала інституціоналізуватися приблизно в той самий час, що й західноєвропейська: наприкінці XIX — на початку XX століття. Тут цей процес характеризується трьома великими конкурентними напрями. По-перше, йдеться про соціологічні теорії, що зароджувалися в безпосередньому зв'язку із російськими економічними і культурними

традиціями (зокрема й “народна соціологія”). По-друге, одночасно зі спізнiлим і невпевненим розвитком капіталізму в Росії розпочалося становлення громадянсько-ліберальної й соціал-реформістської соціології (представниками яких були, зокрема, М.Ковалевський і П.Сорокін). І, по-третє, паралельно із попередніми напрямками виникали марксистські концепції різного ґтибу (В.Ленін, П.Струве). Після жовтневої революції 1917 року і заслання у 1922 році відомих учених (таких, як Питирим Сорокін чи Федір Степун) у суспільстві розгорнулася обмежена, але все одно відзначена чіткими позиціями марксистська дискусія, і разом із тим аж до 1930-х років увагу громадськості було прикуто до емпіричних соціологічних досліджень (у сфері праці, проблем молоді, бюджету часу, соціокультурних змін тощо).

Від 1928 року в суспільстві утвердився марксизм-ленінізм сталінського ґтибу, і соціологія опинилася під забороною. У ці часи в країні поширився фізичний терор, тож інший спосіб думок стосовно засад марксизму заборонявся. Геть усі емпіричні соціологічні дослідження були припинені. І все це відбувалося в той час, коли держава як ніколи потребувала наукового аналізу таких проблем суспільного життя, як соціально-економічні трансформації, жіноча зайнятість на ринку праці, наслідки Великої Вітчизняної війни проти гітлерівської Німеччини, індустріалізація та колективізація за повоєнних умов на тлі різнобічних і суперечливих процесів мобільності й міґрації, а також проблем багатонаціональної держави. Такі інтелектуальні й суспільні умови позначилися на житті В.Шубкіна, який народився 1923 року в Барнаулі (Алтай), і визначили його науковий шлях, що розпочався одразу після завершення навчання у 1951 році.

Володимир Миколайович Шубкін – соціологічна біографія

Шубкін був соціологом ще до того, як став ним. Це характерно для багатьох фундаторів незалежної соціологічної науки в соціалістичних країнах: ще до того, як вони почали професійно займатися соціологією, вони втілили у своїх біографіях найважливіші соціальні процеси своєї доби. Життєві шляхи вчених відзначені стількома потрясіннями, що ці події відкрили їм прямий шлях у соціологію. У цих країнах соціологи стали прихильниками своєї науки раніше, ніж вона нарешті з'явилася там.

Шубкін був справжнім сибіряком. Його дід був кріпаком і працював на рудниках Алтаю. У 1861 році цар Олександр II скасував кріпосне право і, за словами Шубкіна, його дід, справжній сибірський мужик, завдяки своїм заняттям землеміра, самостійно став визнаним геометром. Після 20 років праці геометра він був визнаний почесним мешканцем Барнаула. Батько Шубкіна здобув шкільну і професійну освіту в навчальних закладах під еґідою православної церкви і згодом почав викладати. У 1923 році у нього народився син Володя. 21 червня 1941 року Володимир Шубкін закінчив десять класів середньої школи. Цей день залишиться в його пам'яті на все життя. Як потім розповідали письменники його покоління в багатьох романах, 22 червня 1941 випускні вечора були перервані нападом фашистських військ. Шубкін, як і багато інших випускників, одразу записався добровольцем на фронт. Хаос, що запанував на початку війни, відтермінував його

вступ до армії, але після проходження всіх формальностей доброволець Шубкін був направлений у будівельний батальйон. У своїй заяві він мусив указати, що його батько за контрреволюційну пропаганду був засуджений до десяти років ув'язнення без права листування. Разом із групою людей схожого сімейного походження він був відправлений до безкраїх степів Сибіру для будівництва бараків, що призначалися для збереження продовольства і розміщення евакуйованих підприємств України, яким загрожувало наближення фронту. Після багатьох місяців важкої фізичної праці його відпустили додому. Шубкін подав документи для продовження навчання, але його заяву було відхилено, і він знову записався добровольцем на фронт. Цього разу його взяли в армію. Вже на початку 1942 року він прибув у район Сталінграда, під час бою був поранений, і йому довелося повернутися. Але невдовзі він знову прибув на Український фронт і дійшов у боях до Донецька. Він воював до квітня 1944 року, коли під час облоги Севастополя був тяжко поранений в ногу і госпіталізований як інвалід. У 1943 році він став членом КППРС: “Прошу прийняти мене в члени КППРС. Якщо я загину, прошу вважати мене комуністом”, — такою була в ті часи заява, яку промовляли на полі бою.

Повернувшись додому в Барнаул, Шубкін вирішив навчатися на інженера-будівельника, але швидко відчув, що це — не його професія. Він почав відвідувати лекції Ленінградського університету з філософії, але їхній догматизм змусив його зрештою обрати економіку і завершити освіту за цим фахом у 1951 році. Після багатьох років викладання й широкої за спрямованістю наукової діяльності він захистив дисертацію, присвячену диференційованій пенсії для робітників сільського господарства, після чого за підтримки Геннадія Осипова у відділі соціології Академії наук СРСР очолив напрям “Нові форми праці та спосіб життя”. Шубкін був зацікавлений у цій темі, позаяк відчував, що завдяки соціології, на відміну від економіки, можна глибше зрозуміти мотивацію людей в їхній економічній поведінці, зокрема в тому, що стосується доходів і споживання. Оскільки він вже здобув науковий ступінь, його призначили на посаду наукового співробітника і довірили самостійно проводити дослідження у сфері трудової зайнятості.

Шубкін і “шістдесятники”

Наприкінці 1950-х — на початку 1960-х років цілком незалежно в більшості східноєвропейських країн робилися спроби самостійно розвивати соціологічну науку на принципах марксизму-ленінізму. У Радянському Союзі цей процес був пов'язаний з іменами Г. Осипова і Б. Грушина в Москві, В. Ядова і І. Кона в Ленінграді та В. Шубкіна в Новосибірську.

Шубкін починав проводити соціологічні дослідження в уже відомій йому сфері соціології села (1958), зокрема сільського господарства Молдавської республіки. У селі Копанка, що раніше було румунським, у 1937 році вже проводив соціологічні дослідження румунський соціолог Дмитро Густа. У 1960 році Шубкін скористався монографією цього вченого для історичного порівняльного аналізу. Після Другої світової війни в цьому селі запровадили колгоспну систему, тому дослідження Шубкіна полягало в ана-

лізі трансформаційних процесів, пов'язаних із переходом аграрних відносин від майже феодального ладу до системи державного соціалізму [15; 16]. Сам Шубкін дуже цінував цей перший досвід дослідницької діяльності, свою самостійність і незалежність на польовому етапі, а також отриманий тоді статистичний матеріал. У Москві, втім, не визнали роботу Шубкіна, оцінивши її як доволі посередню. Проте цю працю помітив і зацікавився нею А.Аганбегян.

Соціологічна наукова і політична діяльність Шубкіна, які сприяли розвитку радянської соціології 1960-ми роками, пов'язані з Новосибірськом. За часів Хрущова партійні органи ухвалили рішення щодо необхідності пришвидшення розвитку Сибіру. У зв'язку з цим там організовували нові наукові центри. Перший і донині найзначущіший із них — сибірське відділення Академії наук, розташоване в Академмістечку Новосибірська. До новоствореного Інституту соціології для проведення соціологічних досліджень Шубкіна запросив Аганбегян.

У 1962 році наш сибіряк знову повернувся в далекі сибірські ліси та степи і прославив, зрештою, Новосибірськ як один із найважливіших наукових центрів країни, після Москви і Ленінграда. У 1966 році Шубкін очолив сибірську секцію і став віце-президентом нової Радянської соціологічної асоціації. Тривалий час в Академмістечку було більше просторих аудиторій для підготовки соціологічних досліджень, ніж у Москві ба навіть Ленінграді. І в них панував особливий творчий дух.

Із початком “перебудови” у 1985 році до Москви були викликані провідні представники соціальних наук: А.Аганбегян, Т.Заславська, Р.Ривкіна з Новосибірська, а також В.Ядов, А.Здравомислов, І.Кон і О.Шкаратан із Ленінграда. Шубкін приїхав працювати в новому Інституті соціології у 1969 році.

Події в Чехословаччині 1968 року, резонанс яких відчувався навіть у Новосибірську, — що спричинилося до численних обмежень у науковій праці, і Шубкін тоді сподівався, що в московському інституті, очолюваному М.Румянцевим, це буде менш відчутним. Це була фундаментальна помилка, оскільки одразу після його переїзду до Москви розгорнулася кампанія проти “немарксистських” позицій в інституті. Румянцев був звільнений і, врешті-решт, управління інститутом перебрав на себе М.Руткевич зі Свердловська. Потім діяльністю інституту керували його численні засновники, і серед них Шубкін у 1972 році. Багато хто з цих людей прийшов у соціологію з інших академічних інститутів, що не відповідало суто соціологічному науковому профілю інституту, але інші наукові інститути Академії наук надавали імпульсів до розвитку в ній самостійного відділення соціології або, принаймні, окремих дослідницьких груп (інститути світової економіки і міжнародних відносин, системних досліджень, етнографії, філософії тощо).

Шубкін від самого початку, ще в Новосибірську працював переважно за трьома науковими темами: вибір професії молоддю і пов'язана з цим міжгенераційна мобільність; престиж і привабливість професії; і нарешті, механізми соціального відтворення в системі освіти, професійної орієнтації та мобільності. Ці напрями дослідження істотною мірою визначали соціологічний профіль діяльності Шубкіна.

Звернення до соціальної реальності й застосування результатів емпіричних досліджень доповнювалися в кожному випадку статистичними методами. У 1967 році в Сухумі проходила конференція, присвячена кількісним методам соціологічних досліджень, в якій взяли участь понад 600 науковців. Ця конференція засвідчила певну методологічну парадигму нової соціології. Кількісні методи вже тоді не були привілеєм соціології. У царині економічних наук, наприклад, у певних дослідженнях використовували математичні методи, особливо в Новосибірську. Тодішній перехід соціологів до Інституту економіки сприяв формуванню кількісно-методологічного напрямку в Новосибірській школі соціології.

У 1964 році Шубкін опублікував монографію “Кількісні методи в соціології”. Ця книжка перевидавалася в переробленому варіанті 1966 року в Москві і була відзначена на конкурсі наукової літератури Соціологічною асоціацією. Ця праця, що вийшла друком навіть у німецькому перекладі, не обмежується описом статистичних методів, але привертає увагу також до соціального моделювання, соціального експерименту, оптимізації програми досліджень тощо. При цьому кількісні методи подано не просто як такі, а у зв’язку з дослідницькими темами. Сам Шубкін пізніше погоджувався з тим, що очікування, пов’язані із книгою, виправдалися, а доопрацювання її навіть перевершило їх. Ця праця відповідала духові часу: прагненням досягти методологічного прогресу, передусім поширенням кількісних методів і математичних інструментів, відповідно до рішень світового конгресу Міжнародної соціологічної асоціації (International Sociological Association) у Варні 1970 року, та й більш раннього, 1962 року — у Вашингтоні чи 1966-го — в Євані. До того ж такий підхід був конче важливим для професіоналізації соціології в соціалістичних країнах, оскільки давав змогу відокремити дедуктивний науковий спосіб мислення від ідеологічного.

У цьому сенсі Новосибірські соціологи, очолювані Шубкіним і активно підтримувані Аганбегяном, зробили величезний внесок у розвиток соціології в СРСР загалом.

Молодь, освіта і професія: наукові інтереси в соціологічній діяльності Шубкіна

Дослідження молоді в Новосибірській області (місто із населенням понад мільйон людей і кілька прилеглих селищ і сіл) Шубкін розпочав у 1962 році. У 1963-му він здійснив масштабні дослідження, що охопили 4427 випускників шкіл. Темою досліджень була актуальна й очікувана професійна мобільність у площині галузей економіки (промисловість, будівництво, сільське господарство, сфера послуг, сфера розумової праці), а також пов’язаних із цими галузями освітніх профілів: технічних, фізико-математичних, природничих і гуманітарних наук. Шубкін вивчав професії батьків, професійні плани випускників і в підсумку — реалізацію цих планів. На підставі отриманих даних аналізували наявні й очікувані зміни в гендерно-професійній структурі Новосибірського регіону.

Навіть після повернення Шубкіна до Москви 1969 року його дослідження із застосуванням порівняльних методичних інструментів тривали в тій

самій сфері, забезпечуючи інформацію для порівняльного аналізу, що охоплює десятиліття років. Новосибірська область належала до числа найважливіших промислових і науково-технічних центрів Сибіру. Здійснювані там дослідження були не “моментальним знімком”, а “широкоформатним” відображенням соціальних змін, що відбуваються в індустріальному регіоні, який вирізнявся на тлі домінантного в Сибіру аграрного сектора.

Починаючи від 1960-х років, Шубкін у доступних межах намагався встановлювати контакти з науковцями з інших країн. Раніше він познайомився з французькими соціологами, потім брав участь в міжнародному конгресі соціологів в Євіані 1969 року, був активним членом дослідницьких комітетів Міжнародної асоціації соціологів (із проблем освіти й молоді) — як представник координаційного комітету, а також як віце-президент. І в рамках міжнародних східноєвропейських організацій (таких, як комісії з розв’язання тих чи тих проблем у структурі Академії наук) Шубкін належав до тих людей, які, незважаючи на труднощі, не задовольнялися обмеженим обсягом інформації й вузьким колом думок; він наполягав на проведенні спільно з іншими фахівцями порівняльних досліджень і виступав у ролі їх організатора.

Одного разу ступивши на шлях емпіричних соціологічних досліджень, Шубкін уже не збачував з нього. Навіть у складних 1970-х роках і на початку 1980-х, коли він перейшов з Інституту соціології до Міжнародного інституту робітничого руху Академії наук СРСР, Шубкін продовжував лонгітюдні й розвивав систематичні міжнародні порівняльні дослідження, хоча цей інститут не був зорієнтований на діяльність такого стибу.

Із початком перебудови соратник і друг Шубкіна В.Ядов переїхав до Москви й обійняв посаду директора Інституту соціології. Шубкін теж повернувся до Москви. У певний період для соціологів склалася сприятлива ситуація високого попиту на їхній професіоналізм у сфері політичного і громадянського консультування. Борці й одностайні в межах соціологічної науки в СРСР (Аганбегян, Ядов, Заславська, Шубкін та ін.) змогли на короткий час привернути увагу головних політиків країни і викликати інтерес з боку суспільства.

Після провалу перебудови, розпаду Радянського Союзу й поступового утвердження “самодержавства” Єльцина для соціології, з одного боку, відкрилися нові можливості для вільного розвитку в межах наявних інституцій і нових комерційних організацій. Але, з іншого боку, наука зіткнулася з такою ситуацією в суспільстві, коли вона надто залежала від державного фінансування і суспільного визнання. Зарплати науковців виявилися чи не найнижчими в країні, та навіть їх часто-густо місяцями не виплачували. У цей період чимало вчених Росії пішли з науки, змінивши царину занять чи виїхавши за кордон, де вони займалися будь-якою науковою діяльністю, паралельно підробляючи поза сферою науки, щоби забезпечити себе. Такими були умови існування інтелігенції в Росії. Тим паче вражає і є гідним захвату продовження соціологічних досліджень російськими вченими, зокрема шістдесятниками. У лонгітюдних проектах Ядова, присвячених процесам адаптації у кризовому суспільстві й катастрофам свідомості в сучасному світі, бере участь і Шубкін, якому тоді вже виповнилося 70 років. Як і

раніше, він займається емпіричними дослідженнями. Водночас він продовжує й ініційовані у 1963 році в Новосибірську проекти. Що стосується їхніх результатів, то сьогодні слід звернути увагу на дві речі: по-перше, спостерігалось стрімке зменшення від 1963-го до 1994 року впевненості молоді стосовно можливості здобути бажану професію. По-друге, вартє подиву доволі високе значення цих показників у контексті безнадійної економічної й суспільно-політичної ситуації в країні. Це можна розглядати як вияв неповторного соціального і психічного процесу адаптації російського населення до катастрофічних умов життя. У цій ситуації найоптимістичніше налаштованою залишалася молодь. Оптимізму меншає мірою збагачення життєвого досвіду, одначе адаптації до нових суспільних умов потребували всі.

Це підтвердили й дослідження Шубкіна про функцію освіти в процесі суспільного відтворення і про панівні в регіоні еліти. Дослідження, що тривали в Сибіру від 1963 року, дали змогу нагромадити емпіричний матеріал, що відбився в теоретичних розробках про наступність і перервність соціальних механізмів у суспільстві. У таких районах Сибіру, як Новосибірська область і Алтайський край, перебіг трансформаційних процесів повільніший і менш помітний, ніж у Москві чи Центральній Росії. Унаслідок політичних подій і конфліктів ці процеси меншою мірою залежали від втручання політиків, а відтак були соціологічно “чистішими”. Тому значення цих досліджень для аналізу загальноросійських процесів важко переоцінити.

Шубкін “пізнає самого себе”

Коли на початку 1970-х років Шубкін був змушений відмовитися від деяких емпіричних досліджень, він відкрив для себе жанр соціологічного і публіцистичного есе як способу подання інформації. Шубкін став постійним автором статей щотижневика “Литературная газета”, а також вельми помітного літературного й культурно-політичного часопису “Новый мир”. Обговорення соціологічних проблем чергувалися з міркуваннями з приводу суспільно-політичних аспектів розвитку Радянського Союзу. Невдовзі його есе взагалі набули автобіографічного характеру.

Із початком перебудови Шубкін намагається розібратися в суперечливій і неоднозначній історії своєї країни та вплетений в неї історії своєї сім’ї. Він розмірковує й шукає відповіді на свої питання в різних джерелах, дізнається про долю свого батька і про те, що його родині повідомили хибну причину і дату його смерті. До того моменту, коли Шубкін записався добровольцем в армію 1941 року, його батька вже розстріляли як “ворога народу”.

Шубкін подає результати своїх пошуків, здавалося б, у позбавленій емоцій формі, розмірковуючи про події як соціолог. Але за цим приховується і занепокоєність, і глибинний контекст. У раніше згаданому збірнику есе “Насилля і свобода” Шубкін зібрав свої опубліковані й не опубліковані праці. Він обговорює й аналізує російську і радянську історію та, оперуючи цими двома поняттями, розглядає соціологічні погляди Льва Толстого і Федора Достоєвського на бюрократію як інструмент влади, їхні думки про соціальні механізми влади і домінування духовного вакууму. Шубкін ставить питання руба: хто заповнить цей вакуум у сучасній Росії? Він витлумачує

чує й обговорює ситуацію, виходячи з власного досвіду. Можливо, в певному сенсі це невесела, але не “сумна” книга. В ній можна вбачати гуманістичне і демократичне кредо радянсько-російського вченого Володимира Миколайовича Шубкіна.

Література

1. *Шубкин В.Н.* Количественные методы в социологии / В соавт. с А.Аганбегяном и др. — М., 1966.
2. *Шубкин В.Н.* Социологические опыты. — М., 1970.
3. *Шубкин В.Н.* Молодежь и образование / В соавт. с Д.Л.Константиновским. — М., 1977.
4. *Шубкин В.Н.* Начало пути (проблемы молодежи в зеркале социологии и литературы). — М., 1979.
5. *Шубкин В.Н.* Трудящаяся молодежь: образование, профессия, мобильность. — М., 1984.
6. *Шубкин В.Н.* Молодежь вступает в жизнь (социологические исследования проблем выбора профессии и трудоустройства) / В соавт. с Г.А.Чередниченко. — М., 1985.
7. *Шубкин В.Н.* Насилие и свобода (социологические очерки). — М., 1996.
8. *Шубкин В.Н.* Социология образования // Социология в России / В соавт. с Я.У.Астафьевым. — М., 1998.
9. *Шубкин В.Н.* Катастрофическое сознание в современном мире в конце XX века (По материалам международных исследований) / Под ред. В.Э.Шляпентоха, В.Н.Шубкина, В.А.Ядова. Сер. “Научные доклады”, № 96. — М.; Мичиган, 1999.
10. *Шубкин В.Н.* Страхи в России в конце XX века / В соавт. с В.А.Ивановой // Катастрофы и общество. — М., 2000.
11. *Шубкин В.Н., Иванова В.А.* Массовая тревожность россиян как препятствие интеграции общества // Социологические исследования. — 2005. — № 2. — С. 22–28.
12. *Шубкин В.Н., Астафьев Я.У.* Социология образования в СССР и России // Мир России. — 1996. — Т. V. — № 3. — С. 161–178.
13. *Шубкин В.Н., Иванова В.А.* Страхи на постсоветском пространстве: Россия, Украина и Литва // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. — 1999. — № 3 (41). — С. 30–37.
14. *Шубкин В.Н., Иванова В.А.* Структура страхов и тревог в России и на Украине // Мир России. — 1999. — Т. VIII. — № 1–2. — С. 151–166.
15. *Шубкин В.Н.* Копанка 25 лет спустя. — М., 1965.
16. *Шубкин В.Н.* Опыт сравнительного социологического исследования молдавской деревни на материалах села Копанки // Социология в СССР. — 1965. — № 2. — С. 312–331.

Переклад з німецької Ксенії Урсуленко